

УДК 811.373.23.161.2.

ДО ПИТАННЯ ПРО МАЛОДОСЛІДЖЕНІ ГРУПИ ОНІМІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Ключевые слова: *оним, антропоним, топоним, теоним, прозвище, микротопоним, библионим.*

В статье рассмотрены антропонимический, топонимический и теонимический фреймы ономастики. Определены основные достижения в этих областях и сакцентировано внимание на наименее исследованных группах онимов украинского языка. К таким отнесены среди антропонимов – современные школьные прозвища, среди топонимов – микротопонимы, среди теонимов – библионимы. Отмечена необходимость разработки этих и других групп малоисследованных онимов украинского языка.

R. B Yatskiv
Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko

ON THE UNEXPLORED GROUP OF DUMB UKRAINIAN LANGUAGE

Key words: *onym, anthroponym, toponim, teonim, nickname, microtoponyms, biblionim.*

In the article to consider the anthroponimical, toponimical and teonimical frames onomastics. The basic achievements in these areas and given to attention to the the least researched groups onyms Ukrainian language. To such enlisted among anthroponyms – modern school nicknames, among toponyms – microtoponyms, among teonims – biblionims. To need to develop of these and other groups omonyms hardly explored onims Ukrainian language.

Ономастичний простір мови – сукупність усіх власних назв, відкрита мовна система, яка постійно змінюється, бо одні оніми перестають побутувати або переходять у розряд лексики пасивної, інші – активно з'являються в мові через появу нових об'єктів і в зв'язку з потребою їх називати. В онімах акумулюється історія народу, його національний колорит, звичаї, традиції, спосіб мислення тощо. Тож закономірно, що сьогодні в межах ономастики виокремлено низку дисциплін, які широко досліджуються: антропоніміку, топоніміку, ергоніміку, поетоніміку тощо.

Однак на сучасному етапі розвитку мовознавчої науки величезна група власних назв ще залишається малодослідженою галуззю ономастики. Якщо спиратися на виділені О. Карпенко дев'ять фреймів: антропонімічний, топонімічний, ергономічний, зоонімічний, теонімічний, космонімічний, хрононімічний, хрематонімічний, ідеонімічний [2, 112], то в українській ономастиці в межах кожного із них є багато дослідженого, однак ще немало й незібраного, несистематизованого, неописаного.

Мета нашої розвідки – простежити, які групи онімів з-поміж антропонімів, топонімів та теонімів сьогодні найменш опрацьовані в українській ономастиці.

Антропонімічний фрейм. Початки наукового вивчення української антропонімії припадають на другу половину ХІХ – початок ХХ ст. Тут варто назвати поодинокі праці А. Степовича, М. Сумцова, В. Щарбини, В. Ястребова, В. Охримовича і єдину з ономастичних, однак дуже ґрунтовну роботу І. Франка “Причинки до української ономастики” [8].

Системного аналізу українські антропоніми дістали дещо пізніше – в працях відомих українських мовознавців Л. Гумецької, І. Ковалика, М. Корниловича, З. Ніколаєнка, Ю. Редька, В. Сімовича, В. Німчука, І. Сухомлина, О. Ткаченка, Р. Керсти, П. Чучки, Л. Каракалії, М. Худаша, М. Демчук, Г. Бучко. До цієї плеяди плідно долучаються сучасні вчені, досліджуючи прізвища, прізвиська, власні особові імена, псевдоніми тощо. Однак окремі групи антропонімів

потребують насамперед збору та систематизації, а рівночасно й ґрунтового теоретичного та фактичного опрацювання.

Сьогодні з-поміж антропонімів найретельніше опрацьовано прізвища, немало робіт присвячено іменам (особливо в плані складу та динаміки особових чоловічих та жіночих імен окремих регіонів України).

Словесне визначення людини повинне максимально точно відповідати ідентифікаційним потребам конкретної мовленнєвої ситуації, бути актуальним для кожного окремо взятого комунікативного акту [1, 20]. Тому цікавим та потрібним є збір, систематизація та опрацювання великої групи малодосліджених на сьогодні антропонімів – прізвиस्क.

Прізвиська вважаються неофіційними найменуваннями особи, засобами вторинної номінації, однак вони становлять собою помітний пласт антропонімікону національної мови українського народу. Різні неофіційні іменування стали свого часу об'єктом дослідження Н. Павликівської (псевдоніми), П. Чучки (неофіційні іменування жителів Закарпаття), Н. Федотової (прізвиська мешканців Луганщини), В. Чабаненко (прізвиська жителів Нижньої Наддніпряни). Прізвиська належать до живомовної антропонімії. Вони активно побутують, як правило, у сільській місцевості, де можуть сягати як віку кількох поколінь, так і бути своєрідними неологізмами, створюватися ситуативно.

Різноманітність народних прізвиस्क, як зазначає М. Лесюк, свідчить про велику словоутворювальну фантазію народу, про лексичне багатство мови, величезні потенційні можливості антропонімічної системи мови [4, 227]. Особливо малодослідженим залишається величезний пласт прізвиस्क, який однаково частотний як у сільському, так і в міському середовищі, – шкільні прізвиська. Вони народжуються в шкільному колективі і часто супроводжують дитину протягом усього її навчання, а іноді вже й дорослу людину – протягом усього життя.

Мотиви появи шкільних прізвиस्क, закономірності, які лежать в основі відповідних номінативних процесів, принагідно розглядали у своїх працях В. Чабаненко, М. Наливайко, В. Тихоша, О. Антонюк, Г. Сенік, Н. Шульська, беручи до уваги ілюстративний матеріал з різних територій України. Віковий чинник та його вплив на мотиваційне групування неофіційних назв школяра (на матеріалі прізвиस्क школярів Львівщини) став об'єктом аналізу А. Чучвари.

Сучасні шкільні прізвиська, створені учнями, виконують номінативну, комунікативну та оцінну функції. Це жива категорія мови, яка активно розвивається і поповнюється новими лексемами, твориться як за традиційними, так і за новітніми мовними моделями і потребує активного лінгвістичного опрацювання.

Топонімічний фрейм. Топонім – це соціальне явище, яке не просто відображає властивості об'єкта, а подає їх крізь призму людського уявлення про цей об'єкт, розкриваючи реалії колишньої матеріальної і духовної культури населення. Топонімія являє собою систему понять, які формувалися протягом тривалого часу, відображає не лише географічне середовище, а й ставлення суспільства до нього. Людина відзначає в середовищі насамперед ті аспекти, які на цей час найважливіші для неї, для її діяльності та існування.

Народ, помічаючи одиничне, індивідуальне серед масового й типового, дає назву географічному об'єктові за найхарактернішою ознакою, яка виділяє його серед інших подібних об'єктів. Поява топонімів зумовлювалася необхідністю розрізнити географічні об'єкти в процесі трудової діяльності людей та з метою орієнтації щодо них. Цими географічними назвами послуговується у своїх дослідженнях і географ, й історик, і лінгвіст. Тому топонімія в Україні вивчена чи не найповніше, першочергово – гідронімія та ойконімія.

Гідроніми найповніше з-поміж усіх топонімів зберегли архаїку своїх основ, структуру, дериваційні моделі. Ґрунтовне вивчення української гідронімії, частково започатковане Я. Рудницьким та М. Кордубою, відображено у працях І. Муромцева, О. Стрижака, М. Трубачова, А. Корепанової, Є. Отіна, Л. Масенко, З. Франко, І. Железняк, О. Карпенко, В. Шульгача, В. Лучика, С. Вербича, Я. Редьки, Л. Костик та інших мовознавців.

Ойконімія України, її структура, закономірності виникнення, розвитку та функціонування – це об'єкт дослідження відомих ономастів Д. Бучка, Ю. Карпенка, О. Купчинського, В. Лободи, Я. Пури, М. Торчинського, М. Худаша, В. Шульгача та багатьох інших.

До найменш вивчених шарів топонімії України належать мікротопоніми – власні назви невеликих найчастіше природних фізико-географічних, рідше створених людиною об'єктів. Між тим мікротопонімія є невід'ємною і дуже вагомою частиною онімного простору. Збір та систематизація мікротопонімів – справа дуже потрібна, бо це жива скарбниця народної мови. Найновіші дослідження в цій царині належать В. Банької, Л. Білінській, Н. Вебер, О. Заїнчовській, Н. Лісняк, О. Михальчук, О. Проць, Н. Сокіл та ін.

Мікротопоніми обмежені вузькою сферою вживання – функціонують у мовленні неширокого кола людей, які мешкають поряд із названим топооб'єктом. На жаль, поширеним є уявлення про те, що так званий ступінь стійкості власних географічних назв залежить від величини топооб'єкта, тобто давнішими, а отже, цікавішими з погляду історично-лінгвістичного аналізу є назви великих річок і населених пунктів, тоді як із-поміж мікротопонімів таких архаїчних назв небагато. Така думка справедлива лише частково, оскільки мікротопонім акумулює надзвичайно цікавий матеріал з того чи того терену, а відповідно й мови тутешнього населення, зберігаючи інформацію про топографію місцевості в її минулому, тип господарювання на ній, її мешканців тощо. Цінність мікротопонімів зростає, коли поглянути на них крізь призму діалектології, адже, входячи в сферу говіркової лексики окресленого ареалу й побутуючи в живому мовленні його населення, місцеві географічні назви повніше й точніше зберігають самотні лексичні, фонетичні й граматичні форми українських говорів.

Мікротопонімна лексика відображає найважливіші етапи історії матеріальної та духовної культури народу. І одночасно в ній з'являються мовні закономірності, у зв'язку з чим цей лексичний пласт становить інтерес і як історико-географічний матеріал, і як лінгвістичне джерело. Мікротопоніми будь-якої місцевості являють собою особливий матеріал для наукового дослідження, так як цей пласт лексики містить найбільш цільну і багату інформацію про історію самої території, про історію країни, про розвиток культури, а разом з тим, що дуже важливо, – про українську мову.

Теонімічний фрейм. Теонім – власна назва Бога, божества в будь-якій релігії, міфології, пантеоні. В українській мові існують теоніми язичницькі (слов'янські) та християнські (запозичені). В цілому, теоніміка в Україні ще не дістала достатнього розвитку, хоча теонім є важливим компонентом мовної дійсності будь-якого етнокультурного утворення. Відомі окремі праці І. Огієнка, О. Горбача, В. Німчука, І. Железняк, Є. Отіна, роботи молодших учених О. Михайлової, Г. Тимошик, Н. Павлюк. Остання з названих дослідників наголошує, що оніми міфологічного й біблійного походження входять до системи будь-якої мови, становлять окремий складний розряд власних назв. На відміну від онімів, які позначають реально існуючі об'єкти, вони мають більш широкий зміст, що можна пояснити багатою екстралінгвальною інформацією, яку вони містять, а також використанням їх як у мовленні мовних колективів, так і в художньому мовленні, тобто оказіональним індивідуально-авторським вживанням. Це важливо для виражальних можливостей пропріальних одиниць, оскільки кожний випадок використання їх в художній літературі та інших видах мистецтва вносить додаткові конотативні компоненти у їх значення [6, 3].

За слушним спостереженням Г. Тимошик, бібліоніми, або ж оніми біблійного тексту, потрапили в українську мову книжним шляхом (через посередництво перекладних текстів Святого Письма). За своєю природою біблійна пропріальна лексика належить до царини неавтентичних, а тому в перекладі не змогла зберегти ні особливого семантичного наповнення, котре притаманне їй в оригінальному тексті, ні стилістичних доповнень. Однак упродовж тривалого побутування в корпусі перекладних текстів біблійна пропріальна лексика сформувала значний фрагмент

українського іменника. Зважаючи на це, варто окреслити різновимірні процеси, які супроводжували входження біблійних пропріатем в україномовний вимір [7, 204].

Отже, в межах трьох галузей ономастики – антропоніміки, топоніміки, теоніміки – виділяємо три групи онімів – прізвиська (сучасні шкільні прізвиська), мікротопоніми та бібліоніми, які сьогодні потребують глибокого лінгвістичного аналізу.

Література

1. Вербовецька О. До питання структурного аспекту аналізу офіційних та неофіційних іменувань (на матеріалі антропонімії Тернопільщини) / Оксана Вербовецька // Наукові записки ТНПУ. Серія : Мовознавство. – Тернопіль : ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2014. – Вип. 1 (23) 2014. – С. 20-26.
2. Карпенко О. Ю. Проблематика когнітивної ономастики: [монографія] / О. Ю. Карпенко. – Одеса : Астропринт, 2006. – 325 с.
3. Корнієнко І. З історії української антропоніміки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.interklasa.pl/portal/dokumenty/ridna_mowa_uk/index.php?page=rm34_03
4. Лесюк М. Прізвиська жителів гуцульських сіл / Микола Лесюк // *Przezwiseka i przydomki w jezykach slowianskich*. – Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie – Skladowskiej, 1998. – С. 227–240.
5. Наливайко М.Я. Українські дитячі прізвиська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/novitfilolog/11/116.pdf>
6. Павлюк Н. В. Власні назви міфологічного й біблійного походження та їх роль у поетонімогенезі : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.15 / Н. В. Павлюк; Донецький національний ун-т. – Донецьк, 2006. – 23 с.
7. Тимошик Г. Біблійна пропріальна лексика в перекладі Святого Письма П. Куліша та І. Пулюя / Галина Тимошик // Вісник Львівського університету. Серія : Філологія, 2004. – Вип. 34. Ч. II. – С. 204-208.
8. Франко І. Я. Причинки до української ономастики / Іван Франко // Зібрання творів : У 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1982. – Т. 36. – С. 391-427.